

8 Het aardewerk uit de periode Late Bronstijd – Midden-IJzertijd

E. Taayke

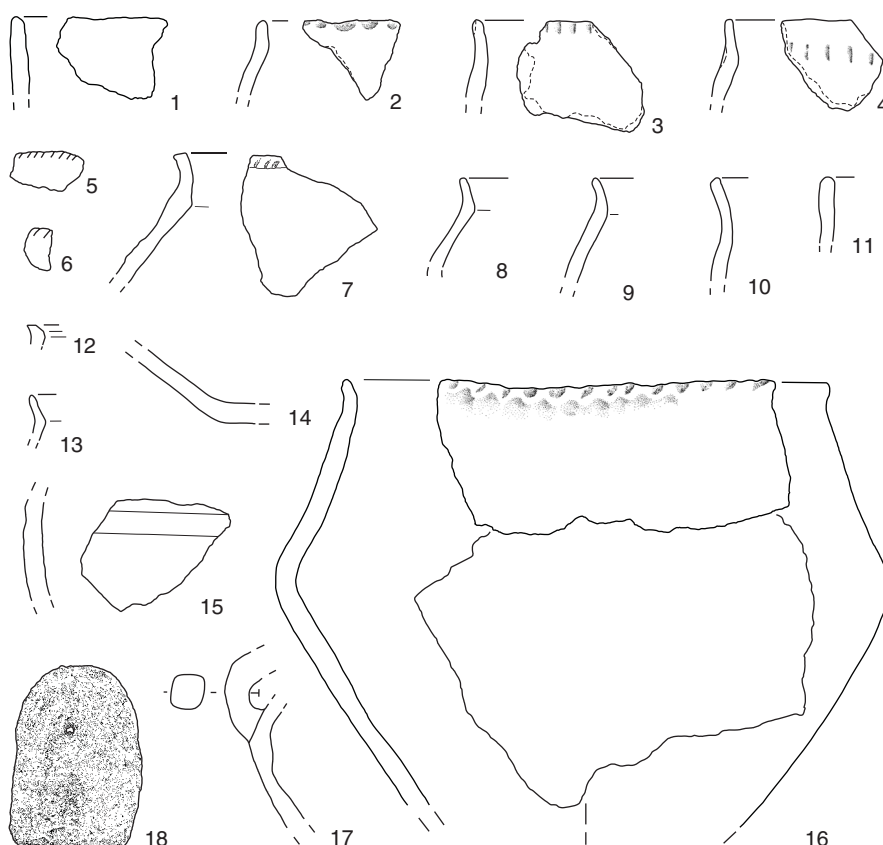
8.1 Late Bronstijd (ca. 1100/1050 - 800/750 v.Chr.)

De Late Bronstijd duurde in Zuid-Nederland ruwweg van 1100/1050 tot 800/750 v.Chr.¹ In deze lange periode valt wat het aardewerk betreft wel enige differentiatie aan te brengen, maar tot een "officiële" onderverdeling van de vaderlandse Late Bronstijd is nog niet besloten. De sterk Centraal-Europees georiënteerde Hallstatt-typochronologie (voor dit tijdvak Hallstatt A3-B3) speelt praktisch geen rol, hoewel in het aardewerk wel enige vormverwantschap herkenbaar is via de *Urnenfelderkultur* (UFK), waarvan de kern in Zuidwest-Duitsland en Zwitserland ligt en een reikwijdte heeft tot in Zuid-Nederland. Zuid-Nederland wordt ook wel gerekend tot de *Niederrheinische Grabhügelkultur* (NGK).² Volgens J. Verhagen zou er in westelijk Noord-Brabant nauwelijks invloed uit het Beneden-Rijngebied zijn waar te nemen, en zouden we dus geen UFK-aardewerk of *Kerbschnitt*-versiering mogen verwachten.³

De vondsten uit de eerste helft van de Late Bronstijd beperken zich in hoofdzaak tot twee complexen, Kuil 101 en Kuil 63. De in hoofdstuk 5 genoemde omslag heeft inmiddels plaatsgevonden; het meeste aardewerk is dunwandig, vrij zacht en met fijn potgruis gemagerd. Zowel aan binnen- als buitenkant is het goed afgewerkt (soms wat poreus). De binnenzijde is vaak donker, evenals het bovenste deel van de buitenzijde, de buikwand is meestal lichter, maar vrij flets van kleur (geelgrijs en okerkleurig). De onderste helft van de pot is soms dun besmeten.⁴

Afb. 8.1 Aardewerk uit de Late Bronstijd, schaal 1:4. Kenmerkend zijn biconische vormen met uitstaande randen.

- 1: Kuil 63;
- 2-9: Kuil 101;
- 10: kuil Br-62-99/2-1;
- 11: Waterput 17;
- 12-14: Kuil 101;
- 15: Waterkuil 14;
- 16: Kuil 63;
- 17: Kuil 101;
- 18: kuil Br-62-99/21-6.

1 Van den Broeke 1991, 194.

2 Desittere 1968.

3 Verhagen 1984, 57-58.

4 Het besmijten van de wand gold altijd als een kenmerk van de Vroege IJzertijd, maar is inmiddels ook al vrij vaak (tot ca. 15%) in late bronsijdcomplexen geconstateerd (vgl. Van den Broeke 1991, 198). Op de locatie Huifakker (Adriaan Klaassenstraat) bedraagt het aandeel ca. 4%.

Kenmerkend voor veel aardewerk is een korte uitstaande rand of hals, aan de binnenzijde afgestreken. De wandvorm, voor zover vast te stellen, is meestal biconisch, maar de oudere tonvorm, soms met lipje, ontbreekt nog niet helemaal. Schalen zijn tweemaal genoteerd (Kuil 101), eenmaal met indrukken op de rand. Versiering bestaat uit rijen indrukken (vingertopindrukken en kerven) tegen de rand (acht keer), in de halsbasis of op de schouder.⁵ Op een oor, hetgeen een nieuw fenomeen is, en op een wand zijn kleine kerven aangebracht en een randfragment vertoont horizontale groeflijnen aan de halsbasis.

Een helaas miniem schaalfragment (Kuil 101), valt niet alleen op door een fijn baksel en een glanzend oppervlak, maar vooral door drie scherpe facetten aan de binnenzijde (afb. 8.1.12). Het betreft ongetwijfeld een import uit de sfeer van de UFK, maar is verder niet determineerbaar.⁶ Een wandfragment (Waterkuil 14) vertoont minimaal twee horizontale geulen of cannelures, een versiering die eveneens verwijst naar het vroege UFK-repertoire (afb. 8.1.15). In hetzelfde spoor werd een eerste voorbeeld van een bodemplaat met een kleine indeuking (omphalos) aangetroffen. Gestileerde, goed afgewerkte bodems blijven vervolgens tot in de Midden-IJzertijd voorkomen.

Ter vergelijking van de hier genoemde vormen en versieringen valt te wijzen op Gassel-Over de Voort, door P.W. van den Broeke beschouwd als een complex uit de 10e eeuw v.Chr., en St. Oedenrode.⁷

De ontwikkeling van het aardewerk uit de Late Bronstijd is lastig in beeld te brengen, aangezien het aantal vondsten niet groot is. Wat bovendien ontbreekt, zijn voor dit tijdvak kenmerkende versieringen en vormen zoals die in urnenvelden aangetroffen worden, zoals *Kerbschnitt*, geometrische patronen, trechterhals, kegelhals en éénorige potjes (*Henkeltassen*). Toch zijn er enkele veranderingen te noemen. In het vormenrepertoire overheersen driedledige potten, biconische vormen blijven in gebruik, en schalen nemen toe. De afgestreken monding maakt plaats voor een afgeronde overgang en de hoekige wand krijgt concurrentie van bollige wanden. Bij de versiering van de rand treedt voorzichtig een verschuiving op van indrukken tegen de rand naar indrukken op de rand, maar het voorkomen van deze versieringswijze blijft bescheiden. De schaarse wandversiering bestaat meestal uit een rij indrukken. Af en toe is er nog een versierde stafband tegen de potwand aangebracht.

Wat de makelij betreft, geldt dat het baksel harder is, waardoor de porositeit is verminderd. Voor de magering van de klei is ook weer gebruik gemaakt van steengruis. De kleur van het aardewerk is donkerder, vooral aan de onderkant. De wanden zijn gladder, en besmeten aardewerk blijft vermoedelijk op een bescheiden niveau. Het gladmaken van de binnenzijde in de vorm van smalle parallelle strookjes neemt langzaam toe.

Voor de gehele Late Bronstijd geldt een gemiddelde rand- en wanddiameter van 21 respectievelijk 24 cm. De bodem is relatief smal, gemiddeld 9 cm. De wanddikte bedraagt gemiddeld 8,3 mm, die van de bodem 10,3 mm.

8.2 Aardewerk uit de Vroege IJzertijd

Het aardewerk uit de Vroege IJzertijd is onderverdeeld in twee fasen. De twee fasen van de Vroege IJzertijd zijn – gemeten in gewicht – verantwoordelijk voor al het in Breda-West aangetroffen aardewerk. In aantallen scherven is van deze dominantie geen sprake (vergelijk bijlage 5.3). Dat betekent dat de gemiddelde scherf flink bemeten is. Bovendien stammen de meeste complete potten uit deze periode.⁸

Aardewerk lijkt destijds in hoog aanzien te hebben gestaan; de gemiddelde kwaliteit was hoog, er werd veel zorg aan besteed. Aardewerk werd gebruikt om de doden te omhullen, en werd tevens gebruikt in offerdepots. Na afdanking kwamen de potresten in kuilen terecht en niet op het loopvlak zoals in de Romeinse Tijd.

5 Vergelijk de kenmerken van zogenaamde Grobkeramik (Desittere 1967).

6 Zie bijv. Herrmann 1966.

7 Van den Broeke 1991, fig. 1; Van der Sanden 1981, fig. 8.

8 Vgl. noot 25 van hoofdstuk 2.

8.2.1 Eerste helft Vroege IJzertijd (ca. 800/750-650/600 v.Chr.)

De tijdgrens tussen de Late Bronstijd en Vroege IJzertijd is een tiental jaren geleden flink teruggezet, van 700 naar 800/775 v.Chr.⁹ De relatieve chronologie is echter dezelfde gebleven: de overgang ligt tussen Hallstatt B3 en Hallstatt C, maar die Midden-Europese indeling is voor ons onderzoek van weinig belang. Het begin van de Vroege IJzertijd in Zuid-Nederland is destijds door G.J. Verwers gedefinieerd aan de hand van het eerste optreden van de *Schrägrand*-pot, een middelhoge, drieledige pot met uitstaande hals (vergelijk vorm 114).¹⁰

Nu valt Zuid-Nederland niet samen met Verwers' oostelijke Noord-Brabant en het is dan ook de vraag of zijn definitie geldt voor westelijker gelegen regionen. Het vroege ijzertijdaardewerk in Breda is in aantal relatief sterk vertegenwoordigd. Uitstaande randen zijn niet schaars, maar de klassieke *Schrägrand*-pot, overigens vooral bekend uit graven, is niet echt in het oog springend.¹¹ Een ander kenmerkend element van de Vroege IJzertijd, de horizontale greep of lijst met dubbele doorboring (vaak op lage, drieledige schalen, vergelijk vorm 174),¹² ontbreekt in Breda zelfs volledig! Dit is des te opmerkelijker, omdat dit kenmerk inmiddels in alle windstreken van Nederland is aangetroffen.

Van den Broeke bestudeerde in Oss enkele complexen met betrekkelijk flauw geprofileerde vormen (Oss fase A2), die op grond van ¹⁴C-dateringen vroeg in de Vroege IJzertijd moeten worden geplaatst.¹³ Vergelijkbare vondsten uit Breda-West maken aannemelijk dat deze kenmerken een beter uitgangspunt vormen om de beginfase van de Vroege IJzertijd te bepalen dan het voornoemde *Schrägrand*-aardewerk.¹⁴

De Vroege IJzertijd is wat baksels betreft een voortzetting van de voorgaande periode, met een nog sterker uitgesproken dichotomie. Een deel van het aardewerk is donker en gladwandig en heeft bovendien glad afgewerkte randen. De afwerking is zeer zorgvuldig met een relatief fijne magering. Daarnaast komt ruwer, veelal besmeten aardewerk voor, met indrukken op de rand, in oker en oranje-bruin uitgevoerd en met een grovere magering. De kwaliteit van het aardewerk is in beide gevallen hoog.

Zoals gezegd, wordt de bovengenoemde "flauwe" profilering als uitgangspunt genomen voor de beschrijving van het aardewerk uit het begin van de Vroege IJzertijd. De belangrijkste vorm in Breda betreft drieledig aardewerk met een verticale (bijv. afb. 8.2.10) of uitgebogen hals en een meestal afgeronde wand (vergelijk vormen 112 en 113). Het eerste aardewerk met deze kenmerken kwam waarschijnlijk al aan het eind van de Late Bronstijd voor, en dergelijke vormen werden ook nog vervaardigd in de gevorderde Vroege IJzertijd, maar de piek zal in de eerste helft van de Vroege IJzertijd gelegen hebben.

Incidenteel komen uitstaande halzen voor. De overgang van hals naar schouder is daarbij overwegend vloeiend, minder vaak geknikt, de monding is – in tegenstelling tot eerdere vormen – afgerond. De meeste randen zijn onverdikkt; ze zijn horizontaal afgeplat. De wand gaat meestal hoekig over in de bodem. Een klein deel van het "mooie" aardewerk laat een dunne holle bodemplaat zien. Soms is sprake van een *omphalos*. Bandoren, op de schouder geplaatst, zijn niet zeldzaam, daarnaast komen soms snoeroren en knoppen voor.

Naast de drieledige vorm en de immer presente komvorm werd er ook tweeledig biconisch aardewerk (vorm 350) vervaardigd. De wandknikken zijn echter zelden zo scherp als in de volgende perioden.

Een groot aantal drieledige en enkele tweeledige potten vertonen vingertopindrukken op de rand en hebben een besmeten buik. De vormgeving is in oorsprong vermoedelijk schatplichtig aan de *Grobkeramik* uit de Late Bronstijd,¹⁵ maar laat zich in de Vroege IJzertijd beter vergelijken met de uit het noorden en noordoosten afkomstige, zeer gevarieerde *Harpstedt*-stijl (ca. 9e-5e eeuw v.Chr.). Een vrij groot aantal randfragmenten met vingertopindrukken op de rand wordt gekenmerkt door een uitstaande hals.¹⁶

Schalen zijn niet talrijk. Twee fragmenten met een brede horizontale rand (Wa-

9 Roymans 1991, 20, fig. 5.

10 Verwers 1972.

11 In nederzettingcontext wordt dergelijk aardewerk wel degelijk aangetroffen, zoals in Loon op Zand (Verwers & Kleij 1996, 29-31).

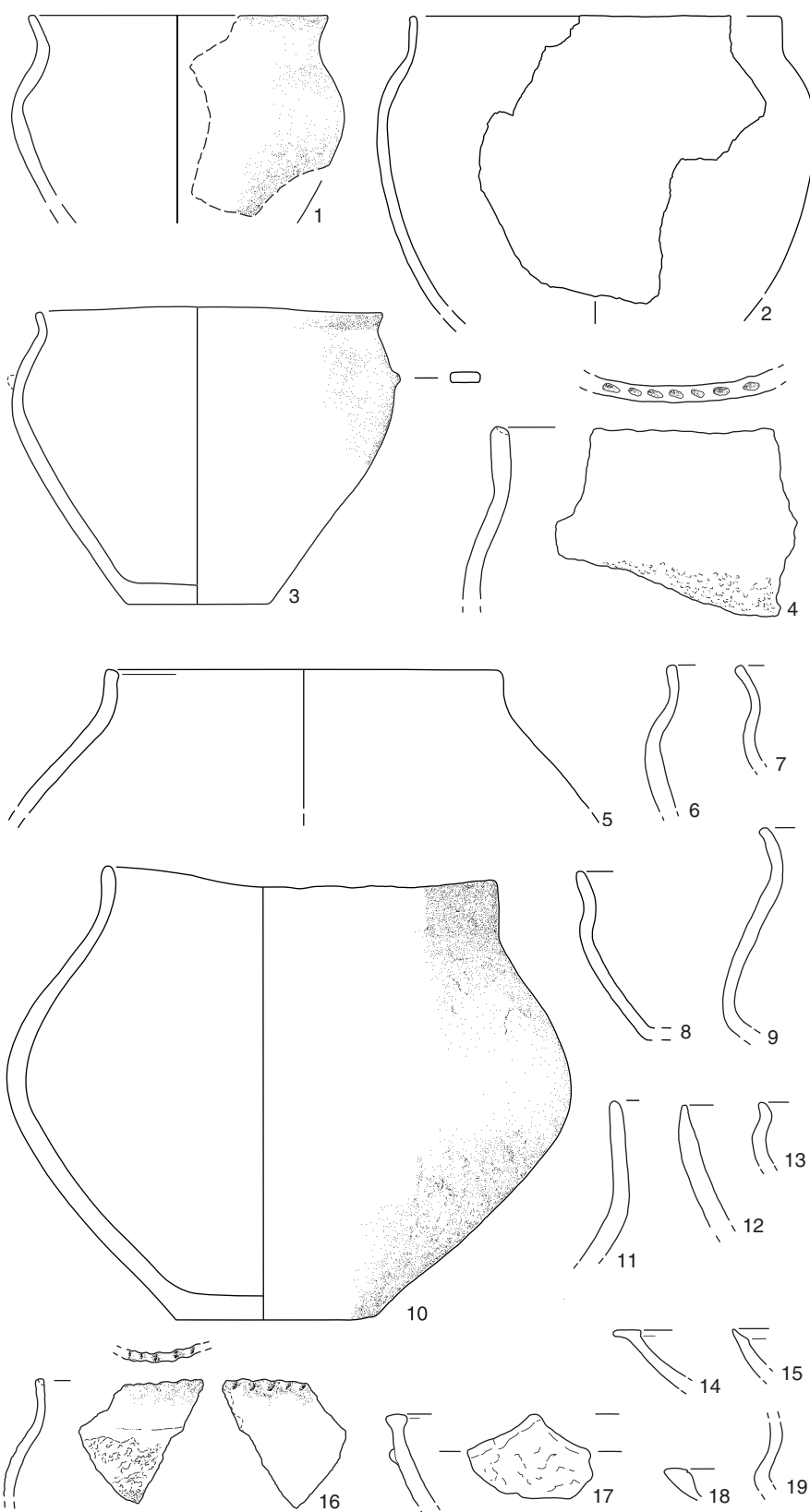
12 Vgl. Van den Broeke 1987b, afb. 6:5.

13 Van den Broeke 1991, 203. Destijds gold de 8e eeuw nog als Late Bronstijd.

14 Bij het doorkijken van enkele Bredase vondstcomplexen kon Van den Broeke dit enkele jaren geleden al bevestigen.

15 Vergelijk de vormvariatie bij Desittere 1967.

16 De wandvorm van deze potten is onbekend.

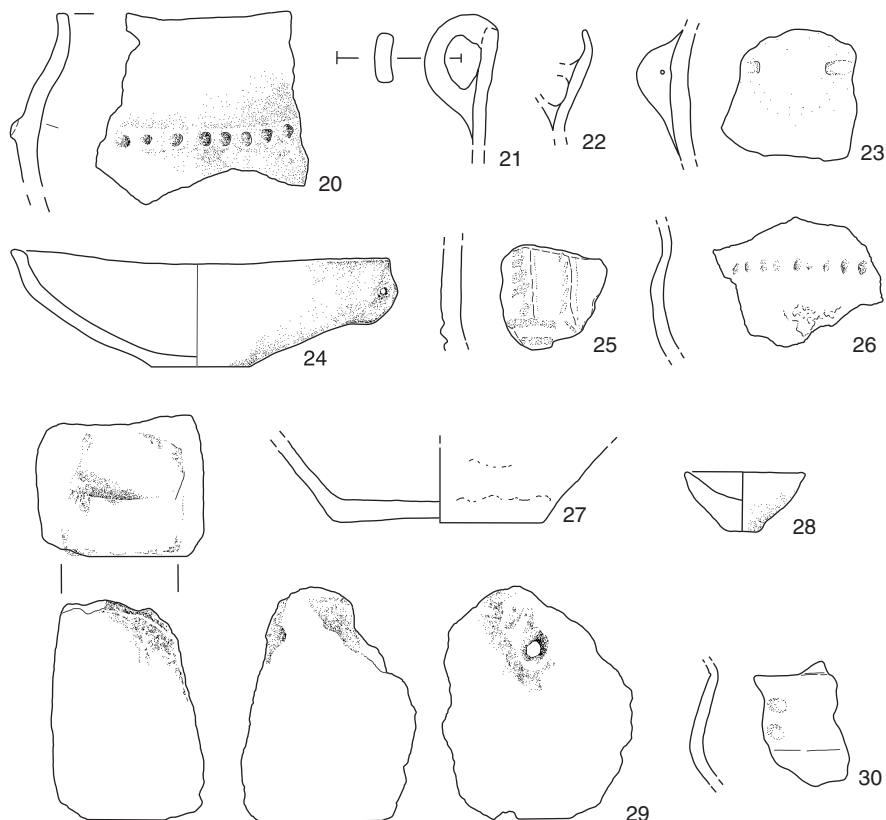

Afb. 8.2a Aardewerk uit de eerste fase van de Vroege IJzertijd, schaal 1:4. De nadruk ligt op drieledig aardewerk met afgeronde vormen.

- 1: Kuil 31;
- 2: Kuil 65;
- 3: Waterkuil 6;
- 4: Kuil 36;
- 5: Waterput 18;
- 6-7: Waterput 6;
- 8: Kuil 35;
- 9: Kuil 41;
- 10: Kuil 38;
- 11: Kuil 34;
- 12: Kuil 41;
- 13: Waterkuil 12;
- 14: Waterkuil 13;
- 15: Waterkuil 15;
- 16: Waterput 15;
- 17: paalkuil Huis 11 (Br-58-00/11-34);
- 18: Kuil 35;
- 19: Waterkuil 12.

Afb. 8.2b Aardewerk uit de eerste fase van de de Vroege IJzertijd, schaal 1:4. De nadruk ligt op drieledig aardewerk met afgeronde vormen.

- 20: Kuil 67;
- 21: Waterkuil 14;
- 22: Br-61-99 aanleg put 7;
- 23: Waterkuil 12;
- 24: Kuil 34;
- 25: Waterkuil 12;
- 26: kuil Br-58-98/4-1;
- 27: Waterkuil 13;
- 28: kuil bij Huis 1 (Br-69-01/9-7);
- 29: Kuil 43;
- 30: kuil Br-62-99/2-1.

terkuil 12 en Waterkuil 13, afb. 8.2.14) kennen een directe tegenhanger in Oss, uit fase A2 ofwel de 8e eeuw.¹⁷ Enkele fragmenten van lappenschalen (bijvoorbeeld uit Kuil 92, met versiering) horen vermoedelijk ook in dit deel van de Vroege IJzertijd thuis (afb. 8.2.17 en afb. 8.4.12). Daarnaast zijn er voorbeelden van schalen met een eenvoudige rand.

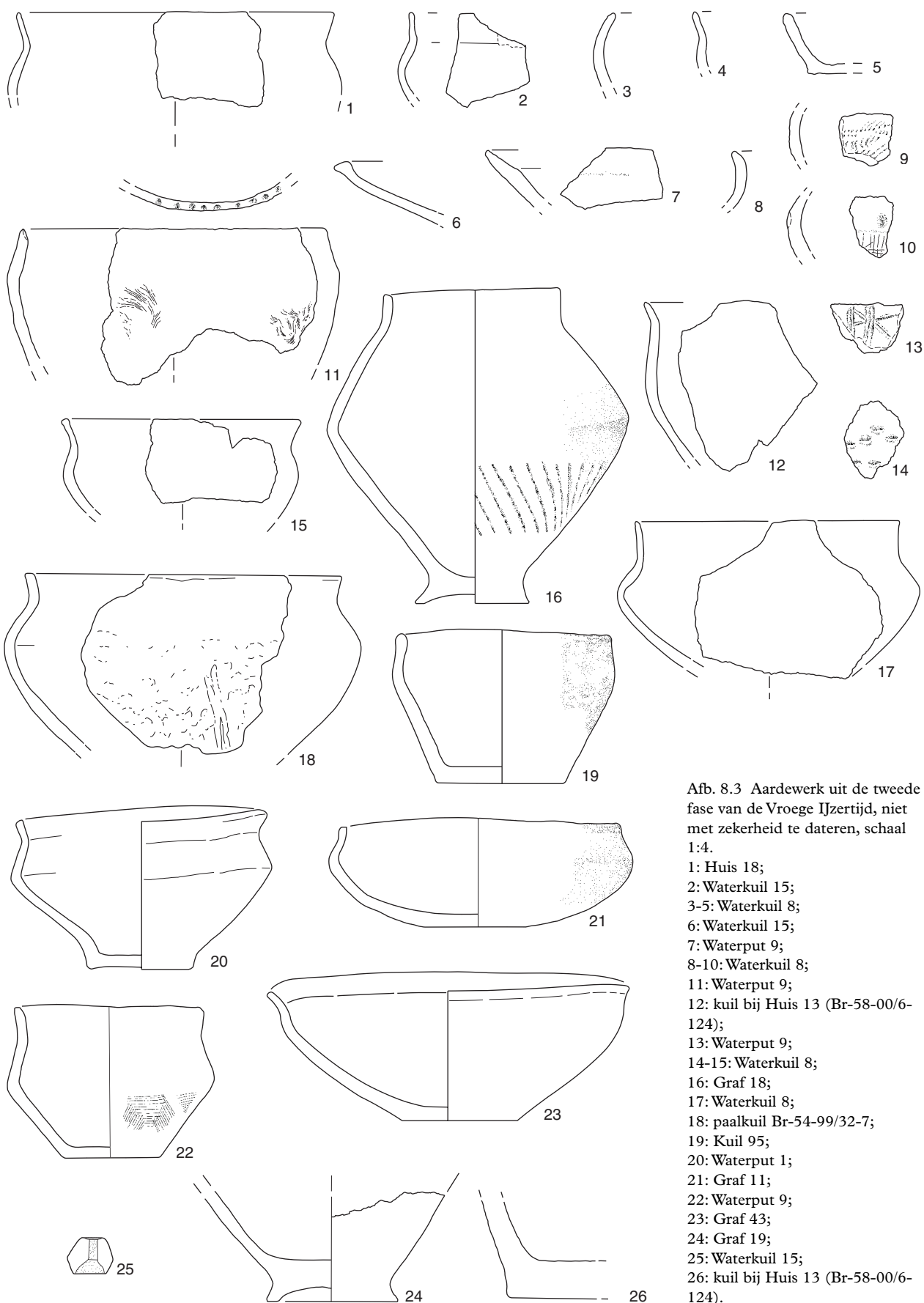
De gemiddelde rand- en wanddiameter van het aardewerk uit de eerste helft van de Vroege IJzertijd bedragen respectievelijk 22 en 23 cm. Er lijkt sprake van twee of drie grootte-klassen, met een randdiameter van 14-15, 17-18 en 21-25 cm. De doorsnede van de bodem (gemiddeld 10 cm) is vaak 7 of 9 cm. De wanddikte is gemiddeld 8,3 mm.

De matrix van de scherven is redelijk homogeen. De magering, vrijwel altijd potgruis, soms kwartsgruis, is klein tot middelgroot. De baksels zijn over het algemeen goed afgewerkt; ze zijn vaak glad en donker aan de bovenzijde van een pot, terwijl de onderkant lichter is gekleurd en vaak is besmeten (tot ruim 40% van alle scherven). De binnenzijde is meestal mat of glad (vaak in de vorm van gladde stroken).

Indrukken op de rand komen bij 32% van de randscherven voor. Soms is de rand opgedrukt, waardoor de vingertopindrukken een geknepen indruk maken. Op de wand komt incidenteel *Kammstrich* of een rij indrukken voor, groeven en reliëf zijn zeldzaam.

Een bijzonder complex is Waterkuil 12, gelegen in een venige laagte op Steenakker, aangezien die maar liefst 1.315 fragmenten aardewerk bevatte, met een totaalgewicht van 25,8 kg. Het gaat om resten – complete exemplaren ontbreken – van meer dan vijftig verschillende potten. Het zijn overwegend biconische vormen en drieledige vormen met indrukken op de rand. Een deel van de vondsten is door vuur aangetast. In de naburige Waterkuil 11 lag een complete kom. Het gaat bij dit complex ongetwijfeld niet om gewoon afval. Misschien is het aardewerk met enig ceremonieel gedeponerd bij het staken van een huishouding, zoals door F. Gerritsen geopperd is. Zouden dergelijke complexen dan echter

¹⁷ Vgl. Van den Broeke 1991, fig. 3:6. Waterkuil 13 bevat overigens ook fragmenten uit de Late IJzertijd/Romeinse Tijd.

Afb. 8.3 Aardewerk uit de tweede fase van de Vroege IJzertijd, niet met zekerheid te dateren, schaal 1:4.

- 1: Huis 18;
- 2: Waterkuil 15;
- 3-5: Waterkuil 8;
- 6: Waterkuil 15;
- 7: Waterput 9;
- 8-10: Waterkuil 8;
- 11: Waterput 9;
- 12: kuil bij Huis 13 (Br-58-00/6-124);
- 13: Waterput 9;
- 14-15: Waterkuil 8;
- 16: Graf 18;
- 17: Waterkuil 8;
- 18: paalkuil Br-54-99/32-7;
- 19: Kuil 95;
- 20: Waterput 1;
- 21: Graf 11;
- 22: Waterput 9;
- 23: Graf 43;
- 24: Graf 19;
- 25: Waterkuil 15;
- 26: kuil bij Huis 13 (Br-58-00/6-124).

niet talrijker moeten zijn?¹⁸ Grote schervendumps en/of het plaatsen van compleet vaatwerk in of bij nederzettingen zijn kenmerkend voor de IJzertijd, ook in bijvoorbeeld Oost- en Noord-Nederland. Het verschil tussen rituele plaatsing en het relatief zorgvuldig omgaan met afval is van een afstand van 25 eeuwen moeilijk te beoordelen.

8.2.2 Tweede helft Vroege IJzertijd (ca. 650/600-500 v.Chr.)

De selectie van deze fase wijkt wat vormen betreft voor een deel af van de eerste fase van de Vroege IJzertijd, maar de niet aan de vorm gerelateerde kenmerken als baksel, formaat en versiering verschillen nauwelijks. Bovendien bevatten complexen met uitgesproken hoekige vormen eveneens fragmenten met een glooiend profiel en verticale halsjes. Het is daarom de vraag of de tweedeling wel zo'n sterk chronologisch karakter draagt als de indeling van dit hoofdstuk suggereert.

Driedledige vormen met een Z-profiel, dat wil zeggen uitstaande halzen of randen en een scherpe dan wel flauwe wandknik, vormen de meest kenmerkende vertegenwoordigers. Enkele potten zijn hoog en vrij nauwmondig (vorm 114, vgl. afb. 8.4.1), de meeste zijn echter laag en uitgesproken wijdmondig (vorm 174, vgl. afb. 8.3.21). Laatstgenoemde vorm, waarbij de hals en schouder even hoog zijn, bovendien smetteloos glad en donker uitgevoerd, is goed vergelijkbaar met Van den Broekes type 71, door hem in de fasen Oss A en B geplaatst (ca. 8e-7e eeuw v.Chr.).¹⁹ Andere driedledige schalen laten een afgeronde wand en soms ook bodem zien (afb. 8.3.22 en afb. 8.4.7). Een gladwandig bodemfragment met een dubbele concentrische ril aan de binnenzijde (ongetwijfeld een imitatie van bronzen vaatwerk) hoort wellicht bij een dergelijke schaal (afb. 8.4.26).

Een aantal éénledige schalen zijn door vergelijkbaar baksel als groep herkenbaar. Sommige vertonen een korte, naar binnen staande driehoekige rand (vorm 447, bijv. afb. 8.3.6), andere hebben een lijst aan de binnenzijde (vorm 445, bijv. afb. 8.3.7). Voor deze tweede groep (vergelijkbaar met Oss type 4) wordt de term "haakrand" gebruikt, al past die term mijns inziens beter bij de eerste.²⁰ Het type wordt in Oss gedateerd in de fasen C-D (6e eeuw v.Chr.).

Oren, nooit frequent geweest, verdwijnen in de loop van de Vroege IJzertijd. De datering van een paar éénorige potjes (mogelijk afgeleid van de *Henkeltassen* uit de Late Bronstijd) in glad donker baksel (bijv. afb. 8.4.20), komt vermoedelijk overeen met die van vergelijkbaar uitgevoerd aardewerk als vorm 174, een lage schaal met Z-profiel.

Aanwijzingen voor zoutcontainers of kustaardewerk in het algemeen (zie ook verderop) zijn minimaal: mogelijk enkele gootfragmenten (Waterkuil 8) en enig met organisch materiaal gemagerd aardewerk (bijvoorbeeld Kuil 69, tonvorm?), alles vrij zacht gebakken en okerkleurig.²¹

De gemiddelde rand- en wanddiameter van het aardewerk uit de tweede helft van de Vroege IJzertijd bedragen 21 en 22 cm. Opnieuw lijkt sprake van meerdere grootte-klassen, met concentraties van de randdiameters rond 15-16, 18-22 en 27-31 cm. De bodem meet gemiddeld nog steeds 10 cm in doorsnede; de meeste zijn echter tussen de 7 en 10 cm. De wanddikte is gemiddeld 7,9 mm.

De matrix van de scherven is vergelijkbaar met die uit de eerste helft van de Vroege IJzertijd. De magering, vrijwel altijd potgruis — steengruis en organisch materiaal zijn zeldzaam —, varieert van onzichtbaar klein tot middelgroot. De baksels zijn goed tot zeer goed afgewerkt; vaak glad en donker aan de bovenzijde, en — de driedledige schalen uitgezonderd — met een lichter gekleurde onderzijde, die dikwijls is besmeten. De binnenzijde is meestal mat of glad.

Indrukken op de rand komen bij 33% van de randscherven voor. Op de wand komt incidenteel *Kammstrich* of een rij indrukken (soms op een stafband) voor, andere groeven en een dekkende indrukversiering zijn zeldzaam. Dit beeld lijkt af te wijken van de situatie in Oss, waar in de tweede helft van de Vroege IJzertijd eerst indruk-, later *Kammstrich*-versiering een vrij prominente rol vervulde.²²

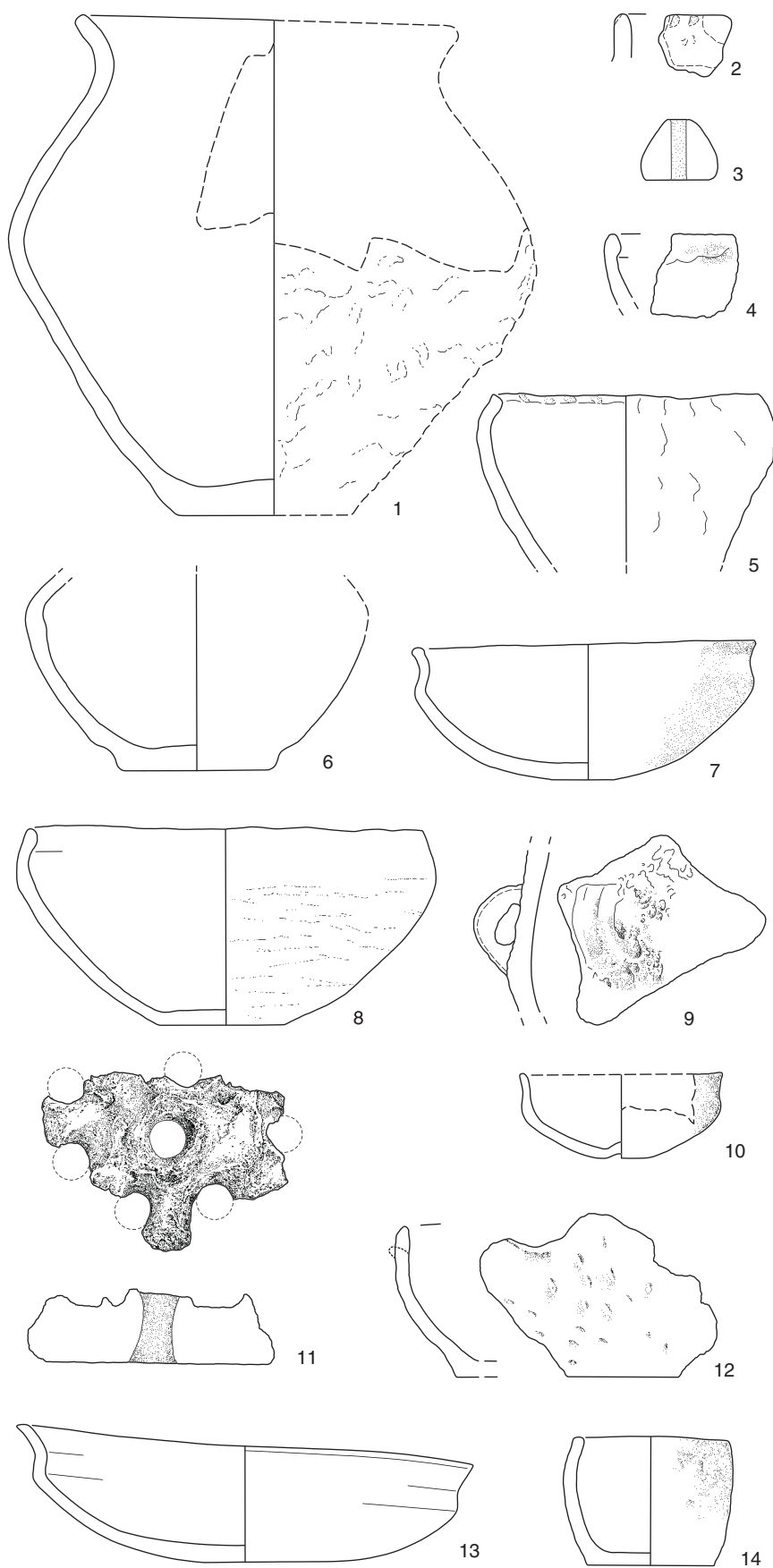
18 Vergelijk de behandeling van dit onderwerp en een overzicht van dergelijke complexen bij Gerritsen 2001.

19 Van den Broeke 1987a, afb. 4 rechtsonder.

20 Vgl. Van den Broeke 1987a, afb. 7.

21 Van den Broeke 1996.

22 Van den Broeke 1987a, afb. 5. Het relatieve aandeel valt echter moeilijk vast te stellen.

Afb. 8.4a Aardewerk uit de gehele Vroege IJzertijd, niet met zekerheid te dateren, schaal 1:4.

1: Graf 5;

2: Spieker 186;

3: paalkuil Huis 46 (Br-54-98/4-407);

4: Graf 9;

5: Graf 5;

6: Graf 28;

7: Graf 21;

8: Waterkuil 11;

9: Kuil 78;

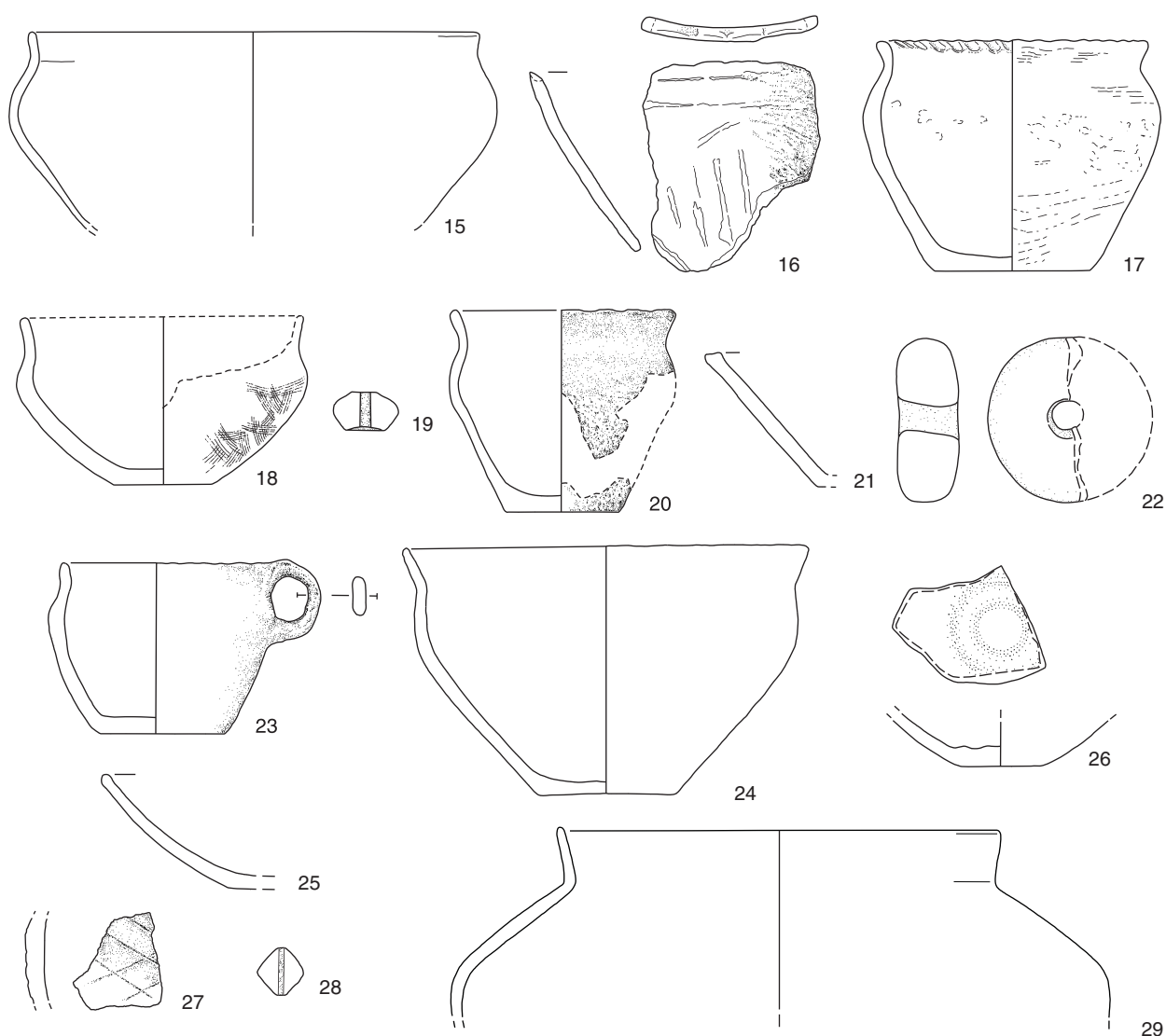
10: Graf 9;

11: Kuil 86;

12: Kuil 92;

13: Graf 5;

14: Kuil 85.

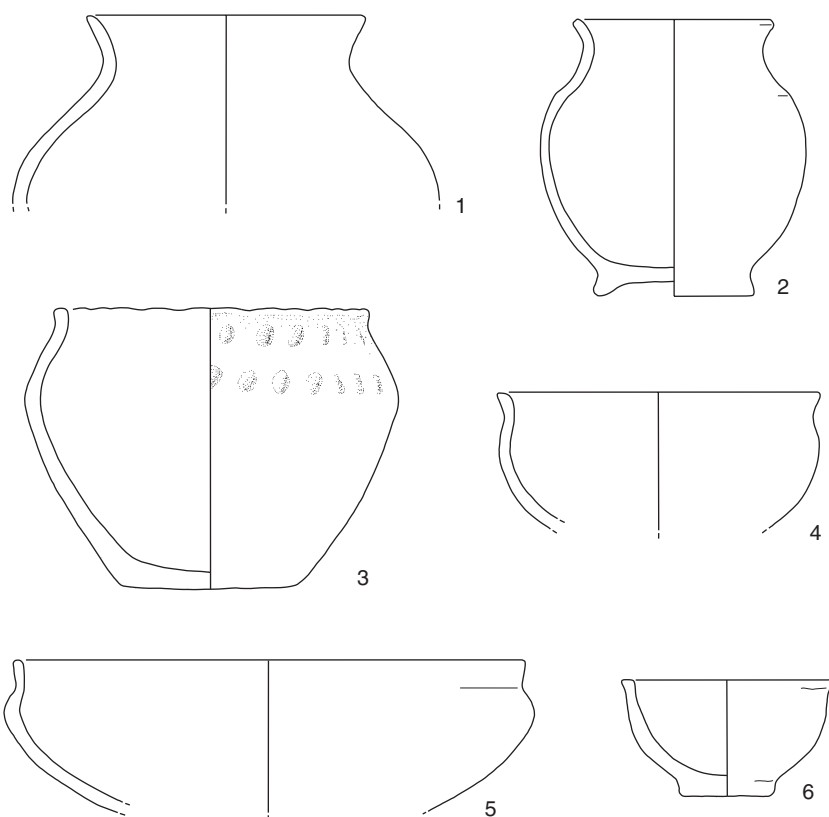
Afb. 8.4b Aardewerk uit de gehele Vroege IJzertijd, niet met zekerheid te dateren, schaal 1:4.

- 15: Kuil 90;
- 16-17: Waterkuil 2;
- 18: Kuil 60;
- 19: Huis 10;
- 20: Waterkuil 4;
- 21: context Br-58-98/3-101;
- 22: Waterkuil 4;
- 23: Kuil 34;
- 24: Waterkuil 14;
- 25: Kuil 84;
- 26: Huis 13;
- 27: Kuil 67;
- 28-29: Waterkuil 14.

Evenals eerder in de Vroege IJzertijd zijn er enkele grotere complexen te melden. Waterkuil 8 op Steenakker bevatte 205 fragmenten met een gezamenlijk gewicht van 3,6 kg. De nabijgelegen Waterput 9, bevatte 218 fragmenten, met een gewicht van 11,3 kg. Ditmaal zijn brandsporen op het aardewerk beperkter. In de eerste kuil komt onder andere vorm 174 voor, in de tweede enkele schaalfragmenten met haakrand en aardewerk met knoppen. De voornaamste reden om laatstgenoemd complex in de tweede helft van de Vroege IJzertijd te plaatsen, is het voorkomen van een groot fragment van een scherp geprofileerd potje (vorm 250, afb. 8.7.1) dat onmiskenbaar 5e-eeuws is (zie onder). Dit geeft in ieder geval aan dat de kuil toen nog open moet zijn geweest. In Waterkuil 15 op Huifakker lag een bijna complete, maar mogelijk opzettelijk beschadigde drieledige schaal (vorm 174).

Een wat eigenaardig complex wordt gevormd door Kuil 77 (afb. 8.5). Het bestaat uit een groepje kleine nauw- en wijdmondige potten, in ieder geval éénmaal met een slanke standvoet. Dit laatste zou op een midden-ijzertijd datering kunnen wijzen, maar de kwartsmagering en het gebrek aan hoekige elementen maakt een vroegere datering aannemelijk.

Twee vierkante grafstructuren op Steenakker (Graf 13 en Graf 30) bevatten graf-giften met een wat afwijkende, niet scherp te dateren vormgeving. Beide driele-

Afb. 8.5 Aardewerk uit de tweede fase van de Vroege IJzertijd, afkomstig uit Kuil 77, schaal 1:4.

dige potten vertonen een randlip en de pot uit Graf 30, is – naast potgruis – ook gemagerd met organisch materiaal. Wat vorm – en context! – betreft zou deze pot overigens ook niet misstaan in de 6e eeuw n.Chr.

Vermoedelijk stammen enkele bij elkaar horende roosterfragmenten uit Kuil 86 ook uit de Vroege IJzertijd. De bovenzijde is vlak en roder dan de onderzijde (afb. 8.4.11). Er is een groot verloop in dikte. Het kan gaan om een broodoven.

Voor de meeste weefgewichten geldt een zelfde, grove datering. Er zijn twee varianten: een afgeknotte piramide, met een doorboring bovenin (afb. 8.2.29), en een driehoekige, met drie doorboringen in het platte vlak (afb. 8.7.6). Spinklosjes hebben vaak een discus- of wielvorm.

8.3 Midden-IJzertijd

Ook het aardewerk uit deze periode is onderverdeeld in twee fasen. De eerste fase kenmerkt zich door het voorkomen van het zogenaamde Marne-aardewerk. Dat wil niet zeggen dat er toen een importstroom vanuit Noord-Frankrijk op gang kwam, maar wel dat een aantal voor dat gebied kenmerkende vormen ook in België en Zuid-Nederland in zwang raakte: hoge trechterhalzen op minimale wandpartijen, scherpe wandknikken en ook wel ronde bodems.²³ Van den Broeke heeft er op gewezen dat in onze regio in de eeuwen ervoor²⁴ al enigszins overeenkomstig aardewerk in gebruik was geraakt, zodat we deze veranderingen gerust aan de tijdgeest kunnen toeschrijven. Een voorbeeld uit Breda is een zeer wijdmondige, driedledige schaal, die een voorvorm kent in een wat hogere, meer afgeronde vorm uit de Vroege IJzertijd (ongenummerde kuil bij Huis 13, afb. 8.3.12). De overgang zal dus vloeiend zijn geweest, en dat betekent dat sommige in de Vroege IJzertijd geplaatste aardewerken vormen in principe nog in de Midden-IJzertijd konden voorkomen.

²³ Vergelijk de Haamstede-stijlgroep in het zuidwestelijke kustgebied (Van Heeringen 1992). In het aangrenzende Belgische gebied kan bijvoorbeeld gewezen worden op Wijnegem (Cuyt 2000, en persoonlijke mededeling).

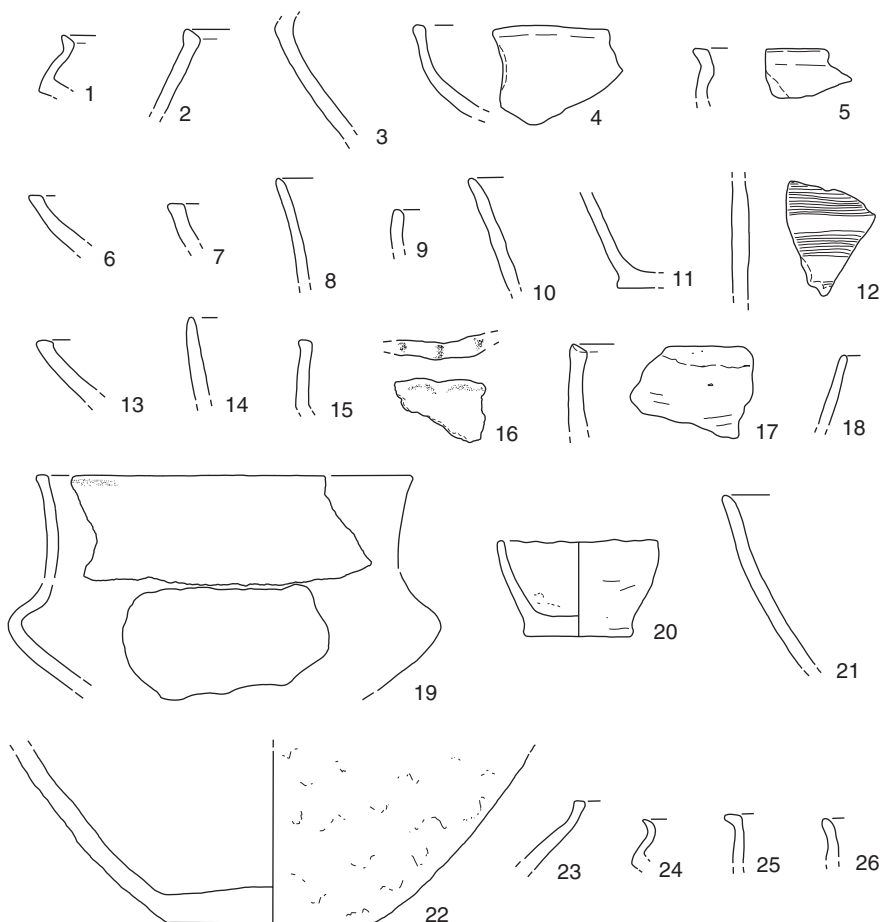
²⁴ Vergelijk Oss fase D en vooral E.

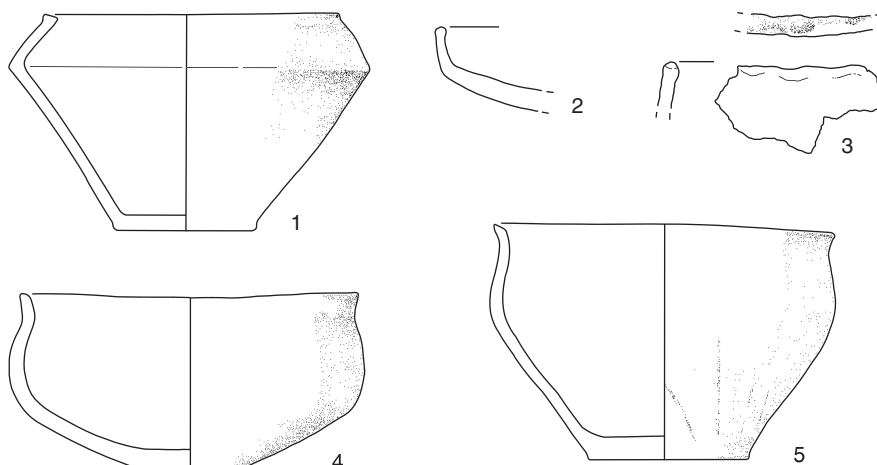
8.3.1 Begin Midden-IJzertijd (5e eeuw v. Chr.)

Ruim de helft van het aardewerk bestaat uit drieledige vormen, waaronder enkele nauwmondige potten. Het meest opvallend zijn fragmenten van trechterbekers; hoge uitstaande halzen op een enigszins verschrompeld, in elkaar gedrukt buikgedeelte. De rest bestaat uit tweeledige vormen, al dan niet met randlip, en vrij hoge, enigszins komachtige schalen. Onverdikte, en dan vooral spitse en afgeplatte randen zijn in de meerderheid; ook bij de verdikte randen overwegen de platte. Het aantal scherpe en flauwe wandknikken ligt zeer hoog. In één geval is een knop geconstateerd.

De baksels en afwerking van deze vondsten zijn vrij goed vergelijkbaar met die van de Vroege IJzertijd. Het aardewerk is relatief zacht en donker, maar daar zou het verblijf onder water – vrijwel alle vondsten stammen uit putten – debet aan kunnen zijn. Het aardewerk is opvallend vaak geglad. Het percentage besmeten scherven is misschien iets lager (34%) en de pap is bovendien steeds dun opgebracht. Voor continuïteit met de Vroege IJzertijd pleit de al eerder genoemde techniek van het effenen van de binnenzijde in de vorm van gladde strookjes. De magering bestaat vrijwel altijd uit potgruis, organische magering komt af en toe voor. Ook bij andere kenmerken blijkt een opvallende constantheid ten opzichte van de Vroege IJzertijd. De rand- en wanddiameter bedragen respectievelijk 20 en 22 cm en er tekenen zich twee, misschien drie grootte-klassen af. De bodem meet in doorsnee gemiddeld 10 cm, maar de meeste zijn 7-9 cm. Sommige bodems zijn min of meer rond. De halshoogte is zeer variabel, van minimale randlip tot trechterhals van bijna 6 cm. De wanddikte bedraagt gemiddeld 7,2 mm, wat indirect een aanwijzing is voor de goede kwaliteit van dit aardewerk.

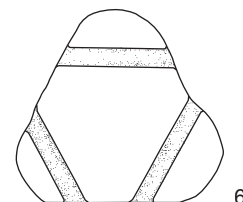
Afb. 8.6 Aardewerk uit de beginfase van de Midden-IJzertijd, uit Waterput 16 (schaal 1:4). Kenmerkend is de overwegend hoekige vormgeving, bij trechterbekers tot lage schalen.

Afb. 8.7 Aardewerk uit de Midden-IJzertijd, schaal 1:4.

- 1: Waterput 9;
- 2: kuil Br-62-99/2-16;
- 3: Graf 57;
- 4: Waterput 7;
- 5: Kuil 95;
- 6: kuil Br-60-98/19-218.

Het aantal randfragmenten met indrukken bovenop is gering (12%). Wandversiering is ook al schaars; er zijn enkele fragmenten met groeflijnen, waaronder *Kammstrich*, en enkele met indrukken en plastische vervorming (*Kalenderberg*-versiering).

Hoewel Verhagen opmerkt dat Marne-achtig aardewerk in westelijk Noord-Brabant vrij veel voorkomt, zowel in graven als anderszins,²⁵ is de hoeveelheid in Breda-West bescheiden. Slechts vier vondstcomplexen vertegenwoordigen deze opmerkelijke stijlomslag, te plaatsen in de 5e eeuw: allereerst een flinke en bovendien gevarieerde hoeveelheid in Waterput 16 (afb. 8.6) op Emerakker, voorts kleine aantallen in waterputten op Steenakker (Waterput 9, en eventueel Waterkuil 8) en mogelijk een vondst op de locatie Huifakker (ongenummerde kuil). De in Waterput 9 op Steenakker aangetroffen bijna complete pot (afb. 8.7.1) is een buitenbeentje; het complex moet in zijn totaliteit namelijk in de Vroege IJzertijd gedateerd worden. Het vele aardewerk uit voornamelijk de waterput op Emerakker zou – zeker gezien het ontbreken van losse (vlak-)vondsten – kunnen wijzen op een symbolische afscheidshandeling.²⁶ Met het dumpen van gebruiksvoorwerpen werden de putten in zekere zin onbruikbaar gemaakt, ook al was er vermoedelijk niemand die ze zou willen overnemen.

8.3.2 Midden- en late fase Midden-IJzertijd (ca. 4e-3e eeuw v. Chr.)

Anders dan in het naburige tracé van de Hoge Snelheidslijn (vindplaats Westrik) lijken de 4e en 3e eeuw v. Chr. nauwelijks vertegenwoordigd. Dat is in Brabant een vaker voorkomend verschijnsel, maar dat ontslaat ons niet van de taak deze fase te behandelen.²⁷ In principe zou rekening gehouden kunnen worden met late, minder hoekige Marne-vormen en voorts kommen, schalen en hoog besmeten potten (nu ook zonder indrukken op de rand), bovendien uitgevoerd in matiger baksels dan voorheen.²⁸ *Kammstrich*-versiering bereikte elders destijds zijn hoogtepunt. Aangezien deze elementen ontbreken, is een bewoningsloze fase – of beter: een verplaatsing van de bewoning – aannemelijk.

Een randscherf met wijd gestelde vingertopindrukken (afb. 8.7.3), in de stijl van Broekpolder I, zou kunnen stammen uit de 4e of 3e eeuw v. Chr. (Graf 57).²⁹ Het betreft mogelijk een grafvondst. Een vermoedelijk rituele depositie op Huifakker (Kuil 95), bestaande uit een kom en een driedelig potje met verticale groeven (afb. 8.7.5), die op elkaar geplaatst waren, zou in dit tijdvak geplaatst kunnen worden.

²⁵ Verhagen 1984, 58.

²⁶ In tegenstelling tot bijvoorbeeld *Wijchen-De Pas*, waar vroege en midden-ijzertijdscherven als vlakvondsten door elkaar voorkomen (Van den Broeke 1984).

²⁷ Vgl. Gerritsen 2001.

²⁸ Denk aan Haps; Oss.

²⁹ Van Heeringen 1992. Misschien in Zeeland ook nog in de Late IJzertijd (vgl. Van Heeringen 1988, fig. 16: Maartensdijk, met een wat dubieuze ¹⁴C-datering).